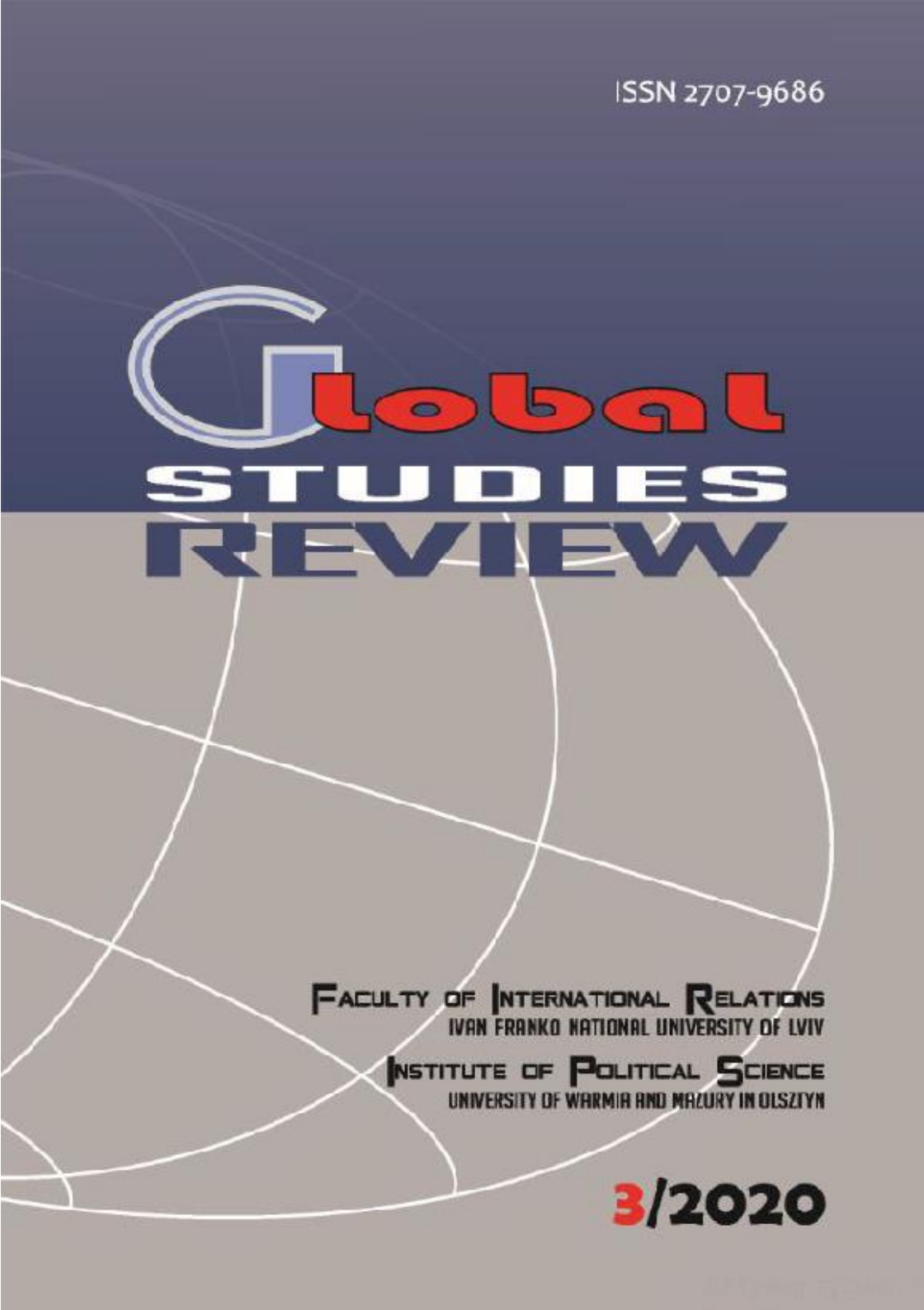

ISSN 2707-9686

Global **STUDIES** **REVIEW**

FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

INSTITUTE OF POLITICAL SCIENCE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

3/2020

GLOBAL STUDIES REVIEW

ISSN 2707-9686

2020 (3)

Editorial Board

Aleksandra Kordonska

Institute of Political Science
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Rostyslav Romaniuk

Faculty of International Relations
Ivan Franko National University of Lviv

Roman Kordonski

Institute of Political Science
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Diana Marta Mościcka

Institute of Political Science
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Łukasz Muszyński

Faculty of International and Political Studies
University of Lodz

Ivan Franko National University of Lviv

Faculty of International Relations

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Institute of Political Science

Center of Scientific Research and Innovation Development

Foundation for the Development of Science,

Culture and International Cooperation **“Genesis”**

Scientific Advisory Board

Prof. Markiyan Malskyy

Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Prof. Arkadiusz Żukowski

University of Warmia and Mazury in Olsztyn (*Poland*)

Assoc. Prof. Adrian Mandzy

Morehead State University (*USA*)

Prof. Daryna Blochin

German-Ukrainian Scientific Association
named after J. Bojko-Blochin in Munich (*Germany*)

Prof. Henryk Malewski

president of Association of Polish Scientists in Lithuania,
Mykolas Romeris University (*Lithuania*)

Prof. Jarosław Wołkonowski

University of Białystok in Vilnius (*Lithuania*)

Prof. Teresa Sasińska-Klas

Jagiellonian University in Kraków (*Poland*)

Prof. Mykhaylo Mykiyevych

Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Prof. Yuriy Prysiachniuk

Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Prof. Andrzej Dubicki

University of Łódź (*Poland*)

Prof. Jacek Jan Pawlik

University of Warmia and Mazury in Olsztyn (*Poland*)

Prof. Marcin Chelminiak

University of Warmia and Mazury in Olsztyn (*Poland*)

Prof. Yuriy Bilenko

Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Prof. Teresa Astramowicz-Leyk

University of Warmia and Mazury in Olsztyn (*Poland*)

Prof. Denys Svyrydenko

National Pedagogical Dragomanov University (*Ukraine*)

Prof. Sergiy Terepyschyy

National Pedagogical Dragomanov University (*Ukraine*)

Assoc. Prof. Ihor Hurnyak

Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Open Access Policy

This journal provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Printed version constitutes a primary version of the GSR.

GSR is published four times a year.

Publication Ethics and Publication Malpractice

Global Studies Review is committed to upholding the highest standards of publication ethics and takes all possible measures against any publication malpractices.

In accordance with the decision dated 11.03.2020 of The International Center for the Registration of Serial Publications (Paris, France) the ISSN 2707-9686 has been assigned to the Journal.

E-mail: centre.srid@gmail.com

Copyright © GSR. All rights reserved.

C O N T E N T S

POLITICAL SCIENCE & INTERNATIONAL STUDIES

Yuriy Prysiazhniuk, Oleh Barna

Humanitarian space of Ukraine
in conditions of hybrid war: risks and threats (*text: ua*) 8

Wojciech Fabiszewski

Independence of the Silesian region (*text: eng*).....23

Olha Sharan

Effectiveness of national mechanisms of suppression
of separatism in the member states of the European Union
(case study of Belgium, France and Spain) (*text: eng*).....35

Sylvia Leszczuk

Cyberspace as a source of asymmetric threats
in the aspect of national and international security (*text: pl*)47

Dominik Tylka

The problem of dictate, power and the state in the light of
Jadwiga Staniszkis' processual theory of power (*text: pl*) 62

Marta Shturma

Denmark's security policy: regional dimension (*text: ua*).....75

Wojciech Pierściński

Visions of global and regional policy
in the programs of Polish political parties 1989-1991 (*text: pl*) 88

Razhden Chikhorია

Proportional representation system in Georgia:
dilemmas and challenges (*text: pl*)97

Paulina Rus

Contemporary security threats in agglomerations
– the case of Krakow (*text: pl*).....106

Dominika Pawlina

Why Trump's America considers Iran major threat? (*text: eng*)119

Mirosław Urbański

Polish security policy background

– area, goals and priorities (*text: pl*) 129

Bartłomiej Działowy, Konrad Turek

Future in unmanned aerial vehicles (*text: pl*)141

GLOBAL ECONOMY & INTERNATIONAL ECONOMIC STUDIES

Arkadiusz Waszkiewicz

Economic inequality as a socio-economic problem (*text: ru*) 154

Kamil Dominik Ryś

Security of the banking sector as an elementary

financial market institution. *Selected issues* (*text: eng*) 163

GLOBAL LAW & TRANSNATIONAL LEGAL STUDIES

Artur Lis

Elements of Roman law in the “Dzierzwa Chronicle” (*text: pl*)182

Mateusz H. Ziemblicki, Karolina P. Pisanko

The importance of the Charter of Fundamental Rights

of the European Union in shaping

European Migration Policy (*text: eng*)191

Justyna Białous

Liability of states and international organizations

for internationally wrongful acts (*text: pl*) 200

Adriana Kuligowska

Medical ethics in the age of pandemics – life of the individual

in terms of the legal and philosophical (*text: eng*) 212

Izabela Firek, Kacper Kobierski

Development of interception institution
in criminal law in the 21st century

– *theoretical and legal considerations (text: pl)* 226

**CIVILIZATION STUDIES:
HISTORY, PHILOSOPHY, RELIGION, CULTURE**

Katarzyna Oberda

Discourse of emotional intelligence

in English and Polish (*text: eng*) 238

Oksana Wawrzyniak

Specificity of religious themes

in the Ukrainian secular media (*text: pl*) 254

Joanna Kata

Global factors determining

the quality of life of young people (*text: eng*) 266

Dawid Mielnik

Aristotle's philosophical discourse on time (*text: pl*) 275

REPORTS & REVIEWS

Ihor Hurnyak

Pandemic and education: concerns,

points of contact and destruction (*text: eng*) 288

Nataliya Struk, Stefaniia Lemeshko

Comparative characteristics

of the accounting of employee benefits

according to national and international standards (*text: ua*) 292

Andriy Kyrchiv

Ukraine in the context of introducing of the basic components

of Z. Brzezinski's international political paradigm (*text: ua*) 298

**POLITICAL SCIENCE
& INTERNATIONAL STUDIES**

Dominik Tylka*

Problem dyktatu, władzy i państwa w świetle procesualnej teorii władzy Jadwigi Staniszkis

Streszczenie: Artykuł ma na celu przedstawić wyniki badań nad procesualną teorią władzy w odniesieniu do problemów dyktatu, władzy i państwa. Trzy modelowe rodzaje dyktatu – dyktat mocy, idei i formy – służyć mają do wyjaśniania wielkich przemian politycznych. Jednym z teoretycznych założeń tego konceptu jest przyjęcie państwa za podmiot przemian, który przez swą polityczną naturę i skalę agregacji zasobów jest zdolny do zaprowadzenia dyktatu.

Słowa kluczowe: władza, dyktat, państwo, Staniszkis, ideologia

The problem of dictate, power and the state in the light of Jadwiga Staniszkis' processual theory of power

Summary: The article aims to present the results of research on the processual theory of power in relation to the problems of dictate, power and the state. Three model types of dictate – the dictate of power, idea and form – are intended to explain great political changes. One of the theoretical assumptions of this concept is the recognition of the state as a subject of change which, due to its political nature and scale of aggregation of resources, is capable of establishing a dictate.

Keywords: power, dictate, state, Staniszkis, ideology

W ramach polskiego dyskursu naukowego na temat fenomenu władzy z całą pewnością ważne miejsce zajmuje koncepcja Jadwigi Staniszkis. Sytuując swoje badania na pograniczu nauk społecznych i filozofii, właśnie problemowi władzy poświęciła swoje liczne prace. Spośród nich za najważniejsze w tym temacie można uznać takie tytuły jak *Samoograniczająca się rewolucja* (Staniszkis, 2010), *Ontologia socjalizmu* (Staniszkis, 2006b), *Postkomunizm* (Staniszkis, 2001), *Władza globalizacji* (Staniszkis, 2003), *O władzy i bezsilności*

* MA Dominik Tylka, Social and Economic Faculty, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw (Poland) / mgr Dominik Tylka, Wydział Społeczno-Ekonomiczny, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ORCID: 0000-0001-9827-8585, e-mail: dmtylka@gmail.com

(Staniszki, 2006a) czy *Antropologia władzy* (Staniszki, 2009). Jej, jak dotąd, ostatnią pracą poświęconą temu problemowi jest *Zawładnąć! Zarys procesualnej teorii władzy*. Jak wskazała „Ta książka podsumowuje niejako mój dorobek” (Staniszki, 2012, s. 7).

Koncepcyjnym wyrazem licznych badań, przemyśleń i spostrzeżeń Staniszkis stała się procesualna teoria władzy. Odpowiada ona na zasadnicze dla niej pytanie o ontologię władzy – a więc, o sposoby i warunki istnienia władzy. Wobec powyższego istotne jest nie tylko to, czym jest władza, ale również, a może i przede wszystkim, jak coś staje się władzą (Staniszki, 2012, s. 9).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników badań nad procesualną teorią władzy w odniesieniu do problemów dyktatu, władzy i państwa. Aby tego dokonać zostaną przedstawione: główne założenia procesualnej teorii władzy, natura współczesnych państw oraz specyfika kategorii dyktatu oraz poszczególnych jego typów.

Za potrzebą dokonania zawartej w niniejszej pracy analizy przemawia nie tylko aktualność problemu władzy we współczesnym świecie, ale również potrzeba ukazania potencjału eksplanacyjnego teorii polskiej badaczki. Koncepcja Staniszkis pomimo swojego nowatorstwa w sposobie ujmowania władzy wciąż jest niemal nieobecna zarówno w zagranicznych, jak i polskich pracach.

Współczesna naukowa refleksja nad fenomenem władzy obfituje w zróżnicowane koncepcje. Za Barrym Hindessem można wyróżnić jej dwa główne nurty (Hindess, 1999, s. 28-34). Pierwszy ujmuje władze jako ilościową zdolność działania. Koncentruje się na tym, co jest konieczne, aby móc komuś lub czemuś przypisać atrybut władzy, wpisać w relację władczą czy określić wymierne źródła panowania. W odniesieniu do tego, co jest intuicyjnie postrzegane jako władza, podejmuje się próby jej konceptualizacji na gruncie nauk społecznych. Pomimo ambicji wpisania problemu władzy do programu badań o charakterze empirycznym, jak wskazuje Klaus von Beyme, żadnej z teorii władzy nie udało się jak dotąd skutecznie zoperacjonalizować (Beyme, 2007, s. 178). Do omawianego nurtu można zaliczyć m.in. takich badaczy jak Robert Dahl (Dahl, 1957), Peter Bachrach i Morton Baratz (Bachrach & Baratz, 1962) czy Steven Lukes (Lukes, 2005).

Drugi nurt wyróżniony przez Hindessa zawiera koncepcje, które można określić jako normatywne lub normatywno-hermeneutyczne. Osią tych teorii jest określone założenie normatywne, które stanowi podstawę rozumienia fenomenu władzy. Tak ujmowana władza wiązana jest z kategorią różnie rozumianego uprawnienia. Jego źródłem może być nie tylko umowa społeczna, ale i dobro wspólne, społeczne przyzwolenie w warunkach wolności komunikacyjnej czy wymóg legalności władzy. Do przedstawicieli tego nurtu zalicza się m.in. Hannah Arendt (Arendt, 2014), Yves Simon (Simon, 1998) czy Jürgen Habermas (Habermas, 1999, 2002).

Wskazane powyżej rozróżnienie na dwa główne nurty – empiryczny (władza jako zdolność ilościowa) i normatywny (władza jako funkcja uprawnienia) – warto skonfrontować z ujęciem innego badacza – Johna Scotta (Scott, 2006, s. 12-20). Z racji formy artykułu, jaką przybrał ten tekst, przestano na przybliżeniu ujęcia jedynie Hindessa.

Procesualna teoria władzy

Odnosząc procesualną teorię władzy do dwóch nurtów naukowej refleksji nad władzą wskazanych przez Hindessa, należy przyznać, że koncepcji Staniszkis bliżej jest do ujmowania władzy jako zdolności do działania. Jak zostało wskazane w dalszej części tekstu, nie jest to jednak tak bezwzględnie oczywiste.

Na wstępie przytoczyć warto uwagę samej autorki, która stwierdza, że procesualna teoria władzy „(...) stanowi próbę (...) zaproponowania niezdroworozsądkowej ontologii władzy” (Staniszkis, 2012, s. 9). Tylko krótka lektura jej prac potwierdza to stwierdzenie. Nie odnosi się to wyłącznie do złożoności samej teorii, ale również do formy, jaką przyjęła jej konceptualizacja. Niekiedy odwoływaniu się do autorskich konceptów nie towarzyszy przybliżenie sposobu ich rozumienia. Dlatego, aby lepiej pojąć procesualną teorię władzy koniecznym jest zapoznanie się z wcześniejszymi pracami autorki, w których wspomniane koncepty są wprowadzone i szeroko omówione. Przyjęcie za kompendium myśli Staniszkis jej ostatnią pracę poświęconą feno-

menowi władzy – *Zawładnąć. Zarys procesualnej teorii władzy* – nie jest, jak widać właściwym podejściem.

Osią koncepcji władzy Staniszkis jest procesualność. Pod tym pojęciem rozumiana jest pewna ogólna właściwość rzeczywistości, zwłaszcza społecznej – ciągła zmiana, dokonująca się na wielu płaszczyznach. Konceptem wyrażającym tę właściwość jest pole sił. Jak wskazuje Staniszkis określają je „nawarstwiająca się historycznie relacje (...), sekwencje i istnienie lub brak «korespondencji» między płaszczyznami” (Staniszkis, 2009, s. 224). Wśród źródeł pola sił można wskazać:

a) „charakter relacji różnych poziomów i aspektów procesu (ciągłych przekształceń rzeczywistości społecznej w toku ludzkiej historii);

b) sekwencję działań i ich spójność z warunkami społeczno-gospodarczymi konkretnych aktorów (rozumianych przede wszystkim jako państwa);

c) logikę obowiązującej formy wyrażającej dopuszczalne działania oraz nadające im określone znaczenie” (Tylka, 2014, s. 59).

Co istotne, procesualność rzeczywistości, wyrażająca nieustanne zmiany wcale nie oznacza jej chaotyczności. Historia ludzkości pozwala sądzić, że przez większą jej część, rzeczywistość przybierała formę jakiegoś porządku. Ten zaś cechował się pewną wewnętrzną racjonalnością, obejmującą wiele różnych aspektów rzeczywistości. Zgodnie z logiką nieustannych zmian, jeden porządek z czasem przekształcał się lub był zastępowany innym, a jego wewnętrzna racjonalność przestawała organizować rzeczywistość. Dlaczego jest to kluczowe w analizie fenomenu władzy? Otóż władza według Staniszkis w najogólniejszym sensie jest po prostu mocą sprawczą (Staniszkis, 2009, s. 220). Źródłem tej sprawczości jest zaś wewnętrzna logika obowiązującego porządku. Zmiana tej logiki w sposób bezpośredni wpływa również na samą władzę – jej źródła, sprawczość i ograniczenia.

Wywiedziona z wewnętrznej racjonalności porządku moc sprawcza wyraża się w czterech podstawowych aspektach: a) władzy, b) sterowności, c) zarządzaniu oraz d) rządzeniu (Staniszkis, 2006a, s. 17-18).

a) „Władza to zdolność «stania się przyczyną». Inaczej – zdolność wejścia z innymi w «relację konieczną» i skierowania ich zachowań w pożądaną stronę” (Staniszki, 2006a, s. 17). Ten aspekt władzy określa ogólną zasadę działania władzy rozumianej jako funkcja obowiązującego porządku. Identyfikacja tego, co konieczne do skutecznego działania – tego co warunkuje sprawczość w ramach obowiązującego porządku, jest równoznaczna z odkrywaniem tegoż porządku wewnętrznej logiki lub przynajmniej jej istotnej części. Uwzględnianie tej logiki przy realizowaniu działań ma zapewniać ich wysoką efektywność.

b) Sterowność władzy wyraża zdolność osiągania założonych celów (Staniszki, 2003, s. 151-163; 2009, s. 230). Nie odnosi się już wprost do obowiązującego porządku, ale do podmiotów władzy – osób indywidualnych, zbiorowych i instytucji. Dla osiągnięcia lub zachowania sterowności istotna jest spójność podejmowanych przez dane podmioty działań z obowiązującą racjonalnością panującego porządku. Sterowność to przede wszystkim „zdolność skupiania energii” (Staniszki, 2006a, s. 22). O właściwym rozpoznaniu wysokiej sterowności na poziomie polityk publicznych świadczy m.in. tworzenie instytucji i procedur, które są adekwatne do aktualnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych, które zaś z kolei stanowią część panującego porządku (Staniszki, Zybala, 2005, s. 75-76). Problemy ze sterownością mogą mieć różne źródła. Dla przykładu, w odniesieniu do działań politycznych może do tego dojść na skutek zbyt dużego zaangażowania państwa w sferę, której nadmierne usztywnienie grozi jej dysfunkcją. Jako przykład można wskazać nacjonalizację gospodarki. Jeżeli bowiem prywatna przedsiębiorczość była istotną częścią obowiązującego porządku, to jej zniesienie może wpłynąć na sterowność władzy publicznej, a dotychczas obowiązujące wzorce sprawowania władzy tracą swoją sprawczość. Z drugiej strony, niekiedy zupełny brak zaangażowania, np. w odniesieniu do gospodarki, również może zrodzić ryzyko utraty sterowności. Pewne składowe wewnętrznej logiki porządku mają skłonność do samowypaczania i w konsekwencji dekompozycji całego porządku. W pewnym sensie dzieje się tak w przypadkach pojawiających się bez ingerencji patologii wolnego rynku (Staniszki,

2006a, s. 36-37). Spośród zewnętrznych czynników niosących ryzyko utraty sterowności można wskazać m.in. przemoc strukturalną (Staniszki, 2006a, s. 23).

c) „Zarządzanie to egzekwowanie zachowań zgodnych z przyjętymi regułami gry. Nie cele, lecz wewnętrzna racjonalność danej struktury stanowi tu płaszczyznę odniesienia” (Staniszki, 2006a, s. 18). Ten aspekt władzy wymaga przybliżenia napięcia, jakie Staniszkis rozpoznaje w relacji podmiotów władzy i racjonalności porządku. Z jednej strony dostrzega wewnętrzną autonomię, zwłaszcza indywidualnej osoby. Pole prawdopodobnego działania jest zakreszone przez racjonalność porządku, przy czym zawsze możliwe jest jednak jego przekroczenie. Wówczas zdarza się wytyczenie nowych celów i zasad, nawet sprzecznych z obowiązującą logiką. W sprzyjających okolicznościach mogą one zostać włączone do panującego porządku, w ten sposób przekształcając go. W pewnym sensie rozwój ludzkości opiera się na tej autonomii człowieka i jego zdolności wytyczania nowych celów i zasad. Jednakże z drugiej strony, obowiązująca logika zarówno uniwersalnie (we wszystkich aspektach) jak i powszechnie (dotyczy każdego człowieka) organizuje życie. W niektórych sferach jest to wpływ znikomy, a w innych bardziej znaczący. Pewnym skrajnym przykładem, kiedy wewnętrzna logika porządku określa dopuszczalne pole niemal wszystkich działań jest państwo totalitarne, w czysto teoretycznym ujęciu. W procesualnej teorii władzy terminem określającym zbliżoną sytuację jest dyktat (Staniszki, 2012, s. 7). Powracając zaś do zarządzania jako jednego z aspektów władzy, należy rozumieć je jako zbiór takich działań, które sprowadzają się jedynie do realizowania celów wpisanych w logikę obowiązującego porządku i czynienie tego według dopuszczonych przez nią zasad. Próbuując to odnieść do praktyki politycznej – sprawujący władzę publiczną ograniczając się jedynie do realizowania celów wskazanych np. przez struktury międzynarodowe czy ponadnarodowe, na które nie mają realnego wpływu, degradują swoją rolę właśnie do zarządzania.

d) Rządzenie jest przeciwieństwem zarządzania. Oznacza zdolność do wytyczania nowych celów i nowych zasad funkcjonowania państwa i społeczeństwa. W ogólnym ujęciu – jest zbiorem działań

skutkujących zmianą obowiązującego porządku i przekształceniu jego wewnętrznej logiki. Zwykle odnosi się to przede wszystkim do sfery szeroko rozumianej polityki. Ten wymiar rzeczywistości jest najbardziej podatny na ludzką, zorganizowaną działalność. W odniesieniu do całego społeczeństwa, zdolność rządzenia jest oznaką jego podmiotowości (Staniszkiś, 2001, s. 92-97).

Dwa typy współczesnych państw

Państwo rozumiane nie tylko jako wspólnota polityczna, ale również jako instytucjonalny wyraz obowiązującego porządku, umożliwiło w sposób bezprecedensowy oddziaływać na rzeczywistość. Z jednej więc strony państwo realizuje wewnętrzną logikę panującego porządku (zarządzanie), z drugiej zaś strony umożliwia ludziom kształtowanie porządku w stopniu, w jakim w warunkach pozapaństwowych nigdy nie mieli szansy (rządzenie).

Rozwój państw nowożytnych doprowadził do sytuacji, w której zasięg terytorialny państwa niejako wyznaczał zasięg obowiązywania konkretnego porządku. W części z nich ów porządek został osadzony na wartościach, ideach i doświadczeniach powiązanych z ich historią. Na nich opierały i opierają swoje istnienie, zaś swe dalsze trwanie wiążą z kultywowaniem i aktualizacją tych elementów we właściwej ich czasom rzeczywistości. Stąd, skierowane są niejako do wewnątrz. Staniszkis wskazuje, że kierują się metafizyką państwa.

Z drugiej zaś strony mamy do czynienia z państwami, których zasada działania nie opiera się na ugruntowanej historycznie wewnętrznej autonomii, ale na imperatywie ekspansji. Ciągłe poszerzanie zakresu swojego panowania jest istotą tego porządku. Jego trwanie powiązane jest ze skuteczną realizacją tego celu. Imperium albo się rozwija albo upada – nie ma punktów podparcia, jak w przypadku państw kierujących się metafizyką państwa – tożsamości, religii czy specyficznego doświadczenia historycznego. Nie ma tych punktów podparcia, ponieważ nie może ich mieć. *Arche* imperium jest ekspansja, a wszystko, co dla niego wewnętrzne ma jedynie charakter użytkowy (Staniszkiś, 2006a, s. 100-102). Przykładami tak rozumianego państwa, funkcjonującego w formule imperium, mógłby być

Związek Radziecki, ale też w pewnym sensie Imperium Brytyjskie w XVIII i XIX wieku. Jak to określiła Staniszkis: „Imperium to ruch, a raczej – wir wciągający w orbitę swojej logiki wciąż nowe obszary” (Staniszkis, 2003, s. 127).

Dyktat mocy, idei i formy

Jak wskazano w poprzedniej części, ludzie funkcjonując w ramach jakiegoś porządku, jednocześnie oddziałując na niego przekształcają go. Dzieje się to stale w sposób nieuświadomiony, jak również incydentalnie w sposób celowy. Polityka jako osiągnięcie ludzkości jest właśnie formą celowego oddziaływania na obowiązujący porządek, a zwłaszcza na jego część ujmowaną jako właściwą danym czasom i kulturze polityczność (Meier, 2012, s. 35-49). W przypadku człowieka i obowiązującego porządku mamy do czynienia z logiką klasycznie rozumianego związku między aktorem a strukturą (Zajac, 2014). Zwłaszcza XX wiek wykazał, że to celowe zawiązywanie rzeczywistości przez ludzi poprzez wprowadzenie nowej racjonalności, może zakończyć się zaistnieniem dyktatu.

Dyktat jest stanem radykalnego ograniczenia swobody działań osoby indywidualnej, zbiorowej lub instytucji w polu wytyczonym przez określony typ panowania (Staniszkis, 2012, s. 7). Proces, który do niego prowadzi określony został jako zawładnięcie (Staniszkis, 2012, s. 9). Intensywność władzy rozumiana jako głębokość jej penetracji wymaga, aby wprowadzona przez ludzi nowa obowiązująca racjonalność opierała się na jednej, określonej podstawie (zasadzie działania). W różnych dyktatach tą podstawą będzie co innego. W warunkach mniej skrajnych niż dyktat, wewnętrzna racjonalność obowiązującego porządku ma charakter wieloźródłowy i rozproszony. Jest osadzona w różnych wymiarach rzeczywistości. W przypadku dyktatu cała obowiązująca racjonalność musi być powiązana z jej podstawowym założeniem, które wyraża zasadę działania dyktatu. Staniszkis wyróżniła trzy podstawowe typy panowania – dyktat idei, dyktat formy i dyktat mocy. Występują przy tym formuły pośrednie. To, co je różni, to specyficzne dla każdego typu panowania mechanizmy przejścia fazowego, służące do osiągnięcia kolejnych strategicznych węzłów

władzy (etapów zawładnięcia). W myśl procesualności każdego porządku, tak i dyktat powstaje, trwa i się kończy (Staniszakis, 2009, s. 211).

Dyktat mocy swoje obowiązywanie osadza na fałszywej alternatywie – uznanie władzy przez społeczeństwo lub chaos i zagrożenie bezpieczeństwa, w tym również biologicznego przetrwania. Tylko władza ma być w stanie uchronić ludzi przed zagrożeniem. Stąd punktem wyjścia dla tego typu panowania jest poczucie lęku i zagrożenia. Dyktat mocy zawsze odnosi swoje obowiązywanie do wcześniejszej pustki (Staniszakis, 2009, s. 137).

Odtwarzając mechanikę zaprowadzania dyktatu mocy, Staniszakis wyróżniła dwa konieczne do wykonania kroki. Pierwszym, wskazanym już wcześniej jest przekonanie ludzi przez władzę, że jej panowanie jest jedynym gwarantem porządku. Drugim zaś krokiem jest stworzenie rozbudowanego systemu klientelistycznej zależności społeczeństwa od władzy. W dyktacie mocy władza premiuje wybraną część społeczeństwa tworząc dla siebie społeczne podparcie. Z jednej strony ta grupa w sposób wyraźnie większy korzysta z systemu redystrybucji dóbr, więc popiera władzę, z drugiej zaś jej warunkowo inkluzywny charakter łagodzi społeczne napięcia wywołane przez stworzone nierówności. W obu tych krokach, kluczowym jest, aby społeczeństwo wierzyło, że władza i tworzony przez nią porządek jest niezastępowalny (Staniszakis, 2012, s. 11-12, 46-47).

Trwanie dyktatu mocy polega na ciągłym odtwarzaniu sytuacji jego zaprowadzenia. Poczucie zagrożenia i stworzenie obrazu władzy jako jedynej siły zdolnej zapewnić bezpieczeństwo osiągnano w różny sposób m.in. poprzez tzw. regulację przez kryzys. Polegała ona na celowym, ale kontrolowanym i bezpiecznym dla utrzymania sterowności destabilizowaniu sytuacji. Zdaniem Staniszakis, tę logikę można dostrzec na przykład w nieoficjalnym dystrybuowaniu informacji o rzekomych planach interwencji sowieckiej w Polsce i zapobiegającemu jej wprowadzeniu stanowi wojennemu w 1981 r. (Staniszakis, 2010, s. 109-113).

Dyktat idei za podstawę przyjmuje narzucenie społeczeństwu nowego sposobu rozumienia podstawowych pojęć, przede wszystkim

odnoszących się do porządku społecznego i politycznego. Co istotne, wprowadzane nowe lub intronizowane już obecne idee, wyrażane są w możliwie prostej konstrukcji idei przewodniej, a także ideologii, która stanowi próbę racjonalizacji nowego sposobu rozumienia rzeczywistości. Społeczne przyjęcie nowych idei zamyka społeczeństwo w ramach wytyczonych przez wykładnię tych idei – oficjalną ideologię (Staniszki, 2012, s. 11, 22-23).

Ideowy wymiar obowiązującego porządku można rozumieć w dwójnasób. Staniszkis dostrzega, że w toku historii ludzkość przynajmniej kilkakrotnie zmieniała swój stosunek do ontologicznego zakorzenienia idei. Jest to ideowy metapoziom porządku. Za najbardziej znaczący zwrot na tym polu wskazała tzw. przełom nominalistyczny z XIV wieku. W Europie Zachodniej radykalnie zmieniło się wówczas rozumienie samej istoty idei, w tym władzy, państwa, suwerenności, wolności, prawdy, zła, dobra i wielu innych. W wymiarze aksjologii należy to rozwinąć w następujący sposób – nie sam katalog wartości jest istotny dla sposobu ludzkiego myślenia i działania, ale raczej sposób uzasadniania tychże wartości – ich ontologiczne zakorzenienie (Staniszki, 2009, s. 114-125, 145-146).

Drugi sposób rozumienia ideowego wymiaru obowiązującego porządku związany jest bezpośrednio z sytuacją szczególną – kiedy to panujący porządek zorganizowany jest na kanwie ideologii. Określa ona w nowy sposób, czym jest i czym nie jest m.in. władza, państwo, społeczeństwo i jednostka. Przyjęcie przez odpowiednio znaczną część społeczeństwa ideologii określa pole działań m.in. polityki (Staniszki, 2009, s. 113). Z kolei koniec trwania dyktatu, w odniesieniu np. do bolszewickiego dyktatu idei, był związany z krytycznym nieprzystawianiem oficjalnej ideologii do warunków rzeczywistości – ze zrozumieniem, że „totalna władza wcale nie oznacza realnej kontroli” (Staniszki, 2012, s. 12).

Dyktat formy zawsze opiera swoją sprawczość na metapoziomie regulacji – określa możliwe sposoby tworzenia zasad i instytucji oraz wyznacza ścieżki postępowania w wybranych sytuacjach. Prawdziwa istota panowania poprzez formę jest zwykle niewidoczna. Jej konsekwencje mają jednak jak najbardziej realne konsekwencje (Staniszki,

2012, s. 11, 36-37). Tak rozumiane znaczenie formy doskonale obrazuje historia dokonań Klejstenesa z VI wieku p.n.e. Przeprowadzając reformę fyli – jednostek organizacji terytorialnej i politycznej ówczesnych Aten, świadomie doprowadził do głębokich zmian społeczno-politycznych (Meier, 2012, s. 109-169). Choć w odniesieniu do działań Klejstenesa nie można mówić o dyktacie formy, to z całą pewnością uzasadnione jest stwierdzenie, że był do przykład instrumentalnego jej wykorzystania.

Tabela1. Trzy rodzaje dyktatu
w procesualnej teorii władzy Jadwigi Staniszkis

	Warunek zawładnięcia	Punkt krytyczny
Dyktat mocy	1) Uznanie władzy za bezalternatywną dla zapewnienia bezpieczeństwa 2) Wytworzenie zależności uprzywilejowanej pozycji części społeczeństwa od trwania władzy	1) Społeczne przekonanie o braku zagrożenia lub niemożności władzy w poradeniu sobie z nim 2) Utrata uprzywilejowanej pozycji części społeczeństwa lub jej przekonanie, że ta pozycja nie jest uzależniona od trwania władzy
Dyktat idei	Przyjęcie przez znaczącą część społeczeństwa nowego rozumienia rzeczywistości	Uznanie przez społeczeństwo obowiązującej ideologii za niezdolną do wiarygodnej racjonalizacji rzeczywistości
Dyktat formy	Wprowadzenie metaregulacji w zakresie tworzenia prawa i instytucji politycznych	Skrajna nieadekwatność formy do trudności powstałych wskutek ekonomicznej, społecznej i politycznej dynamiki

Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Pojęcie dyktatu stanowiąc punkt centralny refleksji Staniszkis na temat władzy nie stanowi elementu konstytutywnego dla procesualnej teorii władzy. Jest na niej osadzony, ale nie określa jej istoty. To co trzeba oddać Staniszkis, to jednak fakt, że koncepcja dyktatu w doskonały sposób wyraża rozumienie władzy w ujęciu procesualnym.

Rzeczywistość ma swoją naturę, którą przedstawiono w procesualnej teorii władzy. Spośród licznych konsekwencji takiej natury, jedna z nich, o politycznym charakterze, może się zdawać szczególnie interesująca dla badaczy podejmujących problemy państwa, polityki i władzy. Otóż skutkiem procesualności rzeczywistości, rozumianej w sposób przedstawiony przez Staniszkis jest możliwość zaistnienia dyktatu. Już sama ta możliwość, wpisana w ramy szczegółowej teorii ma doniosłe znaczenie. Tak jak Robert Dahl ekstrapolował swoją teorię wpływu z poziomu relacji międzyosobowych, w tym rodzinnych, na poziom polityczny i państwowy, tak i Jadwiga Staniszkis wychodząc od osadzonej na nieustannej zmianie wieloaspektowości władzy dokładnie opisała cały proces zawładnięcia – wytworzenia przez ludzi takiej wielowymiarowej sieci zależności, która stwarza możliwość z jednej strony radykalnego ograniczenia wolności całego społeczeństwa, z drugiej oddaje nielicznym olbrzymią władzę.

Bibliografia

- Arendt H. (2014), *Korzenie totalitaryzmu*, tłum. D. Gringberg i M. Szawiel, Świat Książki, Warszawa.
- Bachrach P., Baratz M.S. (1962), *Two Faces of Power*, „American Political Science Review”, nr 56(4), s. 947-952.
- Dahl R.A. (1957), *The Concept of Power*, „Behavioral Science”, nr 3(2), s. 201-215.
- Habermas J. (1999), *Teoria działania komunikacyjnego. Tom1: Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. A. Kanowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Habermas J. (2002), *Teoria działania komunikacyjnego. Tom2: Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, tłum. A. Kanowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Hindess B. (1999), *Filozofie władzy. Od Hobbesa do Foucaulta*, tłum. D. Leszczyński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław.
- Lukes S. (2005), *Power: A Radical View (Second Edition)*, Palgrave Macmillan, London.
- Meier C. (2012), *Powstanie polityczności u Greków*, tłum. M. Cichocki, Teologia Polityczna, Warszawa.
- Scott J. (2006), *Władza*, tłum. S. Królak, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Simon Y. (1998), *Ogólna teoria władzy*, tłum. M. Szopski, Wydawnictwo Arcana, Kraków.
- Staniszkis J. (2001), *Postkomunizm*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- Staniszkis J. (2003), *Władza globalizacji*, SCHOLAR, Warszawa.

- Staniszki J. (2006a), *O władzy i bezsilności*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Staniszki J. (2006b), *Ontologia socjalizmu*, Wydawnictwo DANTE, Kraków-Nowy Sącz.
- Staniszki J. (2009), *Antropologia władzy*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Staniszki J. (2010), *Samoograniczająca się rewolucja*, Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk.
- Staniszki J. (2012), *Zawładnąć! Zarys procesualnej teorii władzy*, Scholar, Warszawa.
- Staniszki J., Zybała A. (2005), *Szanse Polski. Nasze możliwości rozwoju we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Rectus, Komorów k. Warszawy.
- Tylka D. (2014), *Władza jako pole sił. Rekonstrukcja koncepcji władzy Jadwigi Staniszkis*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, nr 2, s. 53-63.
- von Beyme K. (2007), *Współczesne teorie polityczne*, tłum. J. Łoziński, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Zając P. (2014), *Relacje aktor – struktura – społeczna teoria stosunków międzynarodowych vs. Realizm*, „Teka komisji politologii i stosunków międzynarodowych PAN”, nr 10, s. 99-114.